

УДК 378.14.37.034

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**О. П. Крайнюк, В. В. Дербенець**

У статті наведено аналіз рівня моральних якостей студентів технічних коледжів у процесі фізичного виховання. Формування всебічно розвиненої особистості неможливе без розвитку високого рівня моральних якостей студентів.

Ключові слова: моральність, фізичне виховання, моральні якості.

У сучасних дослідженнях особливе значення приділяється виховній функції процесу фізичного виховання [18, с. 7]. У роботах В. І. Ільїніч і І. В. Манжелей фізичне виховання розглядається як засіб «формуючий і саморозвиваючий» [85, с. 45; 136, с. 24]. Під час навчання у студентів формується життєва позиція, вони активно прагнуть до самовиховання, самовдосконалення. Разом з тим, система стійких моральних якостей притаманна не всім студентам, деякі не можуть самостійно опанувати труднощі складних фахових дисциплін, визначити свою позицію до здорового способу життя, достатньо розвивати фізичні якості. Таким чином, не всі студенти мають високий рівень морально-вольових якостей, необхідних для оволодіння професією. Вирішення проблеми формування моральних якостей у процесі фізичного виховання набуває значущість для виховання студента як гармонійно розвиненої, високодуховної особистості.

Проблему формування моральних якостей у процесі фізичного виховання розглядали ще стародавні філософи Сократ, Платон, Арістотель, які підкреслювали, що моральні якості успішно розвиваються у процесі рухової діяльності. Пізніше філософи нового часу – Б. Спіноза, Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах, А. Шопенгауер, І. Герберт підкріплювали вчення стародавніх філософів. Судження таких учених-педагогів, як Я. А. Коменський, Є. П. Покровський, К. Д. Ушинський, Л. С. Виготський, П. Ф. Лесгафт, В. Гориневський А. С. Макаренко,

В. О. Сухомлинський, розвивали педагогічний аспект формування моральних якостей у процесі рухової діяльності.

У працях Е. П. Ільїна, де досліджуються проблеми фізичного виховання студентів на основах інтегративного підходу, формування особистісних якостей у процесі фізичного виховання виступає як єдність знань, переконань і позитивної мотивації [6]. Потенціал фізичного виховання як фактор формування моральних якостей в руховій діяльності розглядали дослідники В. І. Жолдак, Г. Г. Саноян та інші. В. І. Андреев і А. Д. Яковлев встановили, що у процесі фізичного виховання є стійкий кореляційний зв'язок між розвитком фізичних, інтелектуальних і моральних якостей. Ними встановлено, що у процесі фізичного виховання підвищується мотивація та мобілізуються вольові дії студента [65, 207]. У той же час при дослідженні процесу фізичного виховання роль формування моральних якостей особистості студента відображено замало.

Т. Ю. Круцевич визначила процес фізичного виховання як складову частину загальної системи виховання, яка забезпечує розвиток фізичного, морального здоров'я, комплексне формування розумових та фізичних якостей особистості, фізичну та психологічну підготовку студентів до активного життя і професійної діяльності на принципах індивідуального підходу з широким використанням різноманітних форм рухової діяльності [114, с. 31]. Науковець акцентує увагу на поєднанні розумового, фізичного й морального виховання.

У процесі фізичного виховання сутність особистості студента проявляється у соціально значущих індивідуальних якостях. У їх основі лежить моральне самоусвідомлення, яке виконує функцію моральної орієнтації під час виконання фізичних вправ. Сутність морального самоусвідомлення особистості студента визначає інтереси та потреби суспільства. Моральні потреби включаються в структуру самоусвідомлення у формі усвідомлених мотивів поведінки на заняттях, зумовлених детермінацією вольових зусиль [257, с. 29]. Це утвердження дає підставу вважати моральні якості студента частиною структури його морально-вольових якостей.

Особливе значення у процесі фізичного виховання студентів має така моральна якість, як відповідальність за свій фізичний стан. О. М. Зварищук виділяє когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий компоненти відповідальності. До когнітивного компоненту

вчена відносить усвідомлення мети фізичного виховання, компетентність, уміння аналізувати та оцінювати ситуації, завдання. Мотиваційно-емоційний компонент включає необхідність фізичного виховання студентів, наявність мотивації, зацікавленість фізичним вихованням у період навчання, ціннісні орієнтації на високий рівень морально-вольових якостей у процесі навчання. Поведінковий компонент – це вольові якості, самостійність, саморегуляція, впевненість у собі, активність, ініціативність [71, с. 62].

Відповідальність залежить від особистісної моралі студента. Вершина особистісної моралі (самоморалі) є у кожній стороні професійної підготовки студентів. Те, що ми поважаємо в особистісній філософії, має послідовно реалізуватися в нашій соціальній та професійній відповідальності. Lumpkin A. розглядає такий взаємозв'язок як рівносторонній трикутник (the theory of triangle). Згідно з ним те, у що ми віримо у процесі виховання, прямо впливає на наші професійні та соціальні взаємостосунки. Іншими словами, особистісна мораль кожного студента рефлектує з іншими студентами, з тим, як вони виконують фізичні вправи на заняттях (професійна відповідальність), які стосунки складаються між ними та викладачем (соціальна відповідальність). Сторони такого трикутника складаються з: особистісної відповідальності – професійної відповідальності – соціальної відповідальності – в центрі — мораль [280, с. 240]. Отже, процес фізичного виховання зумовлює певний моральний код поведінки студентів на заняттях.

Усі моральні якості студентів формуються на підґрунті волі, тому важливим їхнім компонентом є інтегральна якість «сила волі». Крім того, моральні якості формуються на засадах характеру студента. Характер — це сукупність суттєвих ознак особистості, які визначають особливості соціально-психологічного ставлення студента до оточення. Моральні якості особистості стають рисами характеру, якщо вони набирають стійкості, систематичності і проявляються постійно в різних діях студента [203, с. 123]. Серед таких рис у процесі фізичного виховання велике значення мають цілеспрямованість, ініціативність, дисциплінованість, рішучість і стійкість. Прояв моральних якостей залежить від соціальних чинників, які впливають на формування моральних рис характеру. Почуття боргу, усвідомленість необхідності здійснювати героїчні вчинки, долати втому – все це характеризує моральну сформованість особистості студента.

Окрему моральну якість представляє дисциплінованість – свідоме підпорядкування своєї поведінки певним правилам і моралі [144, с. 245]. Свідома дисципліна виявляється у тому, що студент без примусу дотримується обов'язків, правил і підтримує порядок. У той же час дисциплінованість – це цілісна, складна і діалектично суперечлива властивість особистості, вона залежить від формування світогляду, переконань, цілеспрямованості, волі, ініціативності й самостійності [14, с. 14]. Ця якість особистості створюється завдяки індивідуальним і колективним вольовим зусиллям студентів. У студентів традиційно дисциплінованість визначається через старанність, ініціативність, відповідальність, наполегливість, активність. Велике значення у формуванні дисциплінованості має самодисципліна – коли студент підпорядковує свою діяльність розуму усвідомлено, бореться з лінощами. Одним із компонентів моральних якостей студентів є самовиховання — регуляторна діяльність студента спрямована на вдосконалення своєї особистості [257, с. 49]. Також у процесі фізичного виховання у студентів виховуються такі моральні якості, як чесність, відвертість тощо [82, с. 134-135].

У результаті вищезазначених теоретичних досліджень ми виокремили не вирішені частини проблеми моральних якостей у процесі фізичного виховання — визначення критеріїв, компонентів та рівнів сформованості моральних якостей студентів у процесі фізичного виховання.

Відповідно до структури сутності моральних якостей студентів нами були виділені такі критерії сформованості моральних якостей студентів у процесі фізичного виховання: мотиваційні, психофізіологічні, когнітивні, афективні та діяльнісні (рис.1). Таке визначення критеріїв формування моральних якостей студентів у процесі фізичного виховання дає підставу розробити показники та рівні сформованості зазначених якостей. Обґрунтуємо вибір саме таких критеріїв.

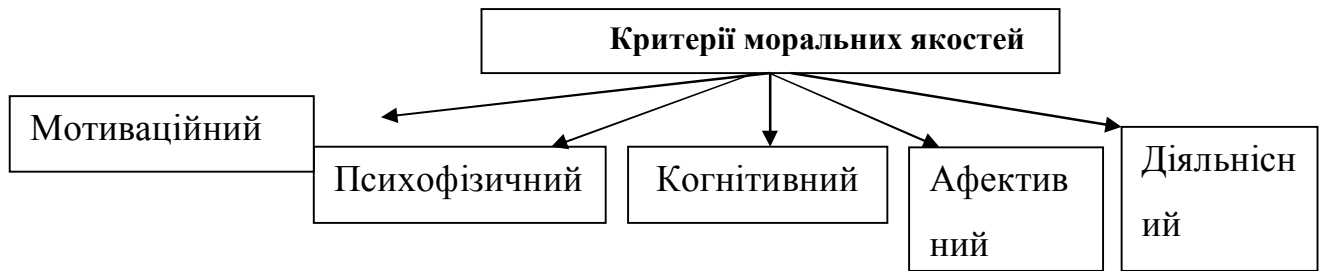

Рис. 1. Критерії моральних якостей студентів у процесі фізичного виховання

Визначаючи мотиваційний критерій, ми орієтувались на формування теоретичних положень про значення процесу фізичного виховання для розвитку особистості студента у період навчання (Т. Т. Ротерс, Т. Ю. Круцевич, Б. І. Ведмеденко, Б. М. Шиян, О. П. Зварищук) [200, 114, 34, 261, 71]. Значущими важелями для визначення мотиваційного критерію є внутрішні характерні особливості особистості студента. Зовнішній вплив, стимули, мета навчання, ситуація не менш важливі.

До першого показника мотиваційного критерію ми віднесли сформованість мотивації до занять фізичними вправами, потім наявність життєвих домагань, проміжних цілей, моральних принципів. Мотиваційний критерій формування морально-вольових якостей студентів дає змогу активізувати спонукальні сили поведінки, бажання самовдосконалюватись, спрямовувати рухову діяльність на певну мету, дотримуватись моральних принципів. Рівень сформованості мотиваційного критерію можна оцінити через сформованість мотивів до занять фізичними вправами, місця головної мети у рангу життєвих домагань, дотримання моральних принципів.

Наступний критерій, що визначає формування моральних якостей студентів, — психофізичний. Визначаючи психофізичний критерій моральних якостей, ми спиралися на вчення І. П. Павлова та І. М. Сеченова про генетичні характеристики вищої нервової діяльності, психічний розвиток особистості у процесі онтогенезу, збалансованість процесів збудження та гальмування, рухливість нервової системи у процесі фізичного виховання. Психофізичний критерій визначає поведінку студента у процесі фізичного виховання під час подолання труднощів, енергетичні можливості вольових зусиль, ступінь прояву

морально-вольових якостей залежно від ресурсів організму. Психофізичний критерій ми пропонуємо визначати через швидкість та силу психічних процесів на заняттях, збалансованість нервових процесів і рухливість нервової системи у моторних реакціях.

Когнітивний критерій має в основі положення про необхідність теоретичної підготовки студентів у сфері фізичного виховання для всебічного розвитку якостей особистості. До показників можна віднести сформованість знань про фізичне виховання та методи формування морально-вольових якостей особистості у процесі фізичного виховання, інтелектуальний компонент моральних якостей. Когнітивний критерій дозволяє підвищити та оцінити рівень знань студентів коледжів у сфері фізичного виховання, сприяє усвідомленню студентами необхідності формування морально-вольової зрілості, пізнавальної активності.

При визначенні афективного критерію моральних якостей студентів ми мали на увазі показники стану емоційної сфери студентів у процесі фізичного виховання, збалансованість вольових зусиль з напрямком на формування особистісних якостей у процесі фізичного виховання, регуляцію поведінки.

Рухова активність веде до тенденції самовираження, ефективного засвоєння фізичних вправ. Діапазон активності розподіляється від млявості, інертності, пасивності, з одного боку до бурхливих проявів енергії, стрімкості дій на заняттях – з іншою. Рівні сформованості активності безпосередньо пов'язані з рівнем фізичних якостей. Показники рухової діяльності студентів — тести фізичної підготовленості: швидкість, сила, ритм, амплітуда м'язових рухів, які можна оцінити та опрацювати методами математичної статистики для виявлення закономірностей у формуванні морально-вольових якостей студентів. З морального боку показник активності характеризується ступенем активності рухових дій на заняттях, ставленням до виконання завдань, обов'язків, здорового способу життя.

Існують додаткові критерії, які допоможуть виявити рівень сформованості моральних якостей студентів у процесі фізичного виховання в період навчання. Критеріями духовного аспекту моральних якостей є рівень культурних знань з фізичного виховання, прагнення до свідомого самовдосконалення, саморозвитку у процесі фізичного виховання. Критеріями соціального аспекту моральних якостей є знання прав та обов'язків у середовищі, дотримання правил моральної поведінки

у процесі фізичного виховання, узгодженість дій з потребами та мораллю суспільства.

Рівні сформованості моральних якостей студентів коледжів мають велике значення для процесу навчання. Необхідність прогнозування результатів процесу навчання вимагає конкретних морально-вольових якостей та врахування ступеня сформованості у студентів суспільно спрямованих моральних якостей. На підставі досліджених критеріїв моральних якостей ми відокремили три рівні сформованості зазначених якостей студентів: низький, достатній, високий.

Експериментальне дослідження сформованості моральних якостей студентів у процесі фізичного виховання на констатуючій стадії ми здійснювали методом експертної оцінки.

Комісія з 3-х викладачів давала експертну оцінку за рівнями критеріїв з п'ятибальною системою:

5 балів – високий рівень моральної свідомості, повага до людей, активна протидія спробам порушень моральних норм;

4 бали – високий рівень моральної свідомості, але пасивне ставлення до порушення моральних норм;

3 бали – нечасті та помірні випадки з відхиленням від моральних норм під впливом зовнішніх обставин;

2 бали – часті відхилення від моральних норм на заняттях фізичного виховання;

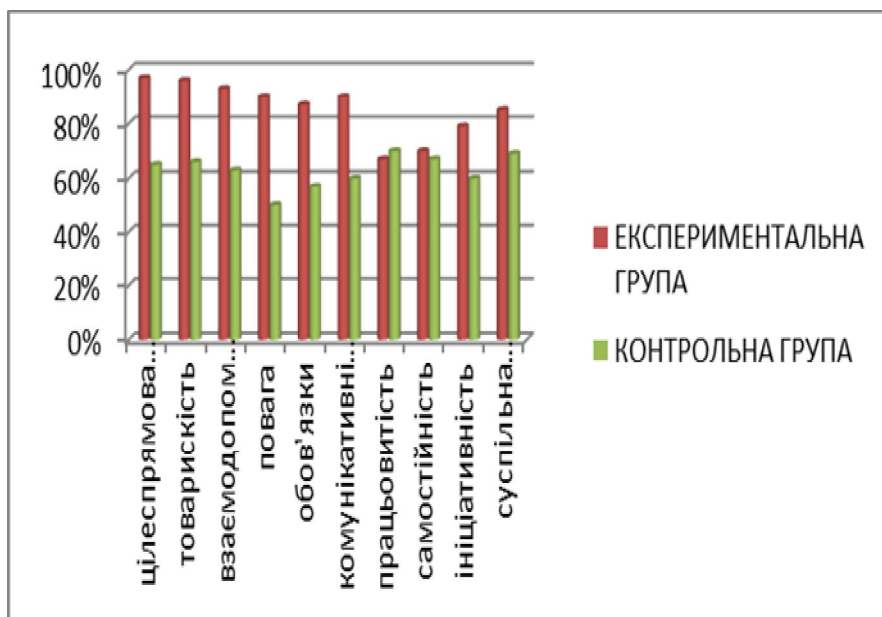
1 бал – систематичні відхилення від моральних норм як наслідок відповідного світосприймання.

Для вивчення питання про структуру моральних якостей ми провели попереднє опитування викладачів, які дали характеристику студентам у процесі фізичного виховання. Було опитано 54 викладачі. Опитування викладачів дозволило визначити експертну оцінку провідних моральних якостей студентів. Експертна оцінка викладачів за допомогою методу нормованого рангування [198, с. 96] показала ряд моральних якостей, які виявились провідними для навчання. Цементуючою якістю виявилась цілеспрямованість. Провідними якостями визначились: товариськість, надання взаємодопомоги, почуття поваги до старших, виконання суспільних обов'язків, комунікабельність, працьовитість, самостійність, ініціативність, суспільна моральність, чесність, доброта. Результати експертної оцінки показали, що серед студентів досліджуваної групи лише 20 % проявляють високий рівень моральності, 15% студентів

— 14% достатній, 11% — низький. Решта студентів (60%) не проявляють систематичних моральних якостей, часто відмовляються від виконання суспільних обов'язків. Такий рівень сформованості моральних якостей свідчить про необхідність їхнього формування. У дослідженні взяли участь 150 студентів. 75 студентів з експериментальної групи, які займалися за експериментальною програмою з формування морально-вольових якостей у процесі фізичного виховання, і 75 студентів контрольної групи.

На стадії формуючого експерименту після проведення виховних заходів і впровадження експериментальної програми ми спостерігали зміни у рівнях сформованості моральності у студентів. Співвідношення моральних якостей студентів експериментальної та контрольної груп відображено на

Рис. 2. Співвідношення рівнів сформованості моральності студентів експериментальної та контрольної груп

Рівень сформованості індивідуальної моральності студентів було оцінено авторською анкетою з 13 питань. Студентам було запропоновано методом самооцінки визначити зміни рівня моральності у ході формуючого експерименту. Анкета призначена для діагностики індивідуальних моральних якостей студентів у процесі фізичного самовиховання. Графічні профілі студентів експериментальної групи показали, що індивідуальні рівні сформованості їх моральних якостей відрізняються від рівнів моральних якостей контрольної групи (рис. 3).

Рис. 3. Індивідуальні рівні сформованості моральності студентів експериментальної та контрольної груп

Дослідження критеріїв, компонентів та рівнів сформованості моральних якостей студентів у процесі фізичного виховання довело необхідність впроваджувати педагогічні умови, спрямовані на формування зазначених якостей. Найбільшу увагу слід приділяти формуванню працьовитості за допомогою засобів фізичного виховання.

Подальші розвідки у дослідженнях особистісних якостей студентів передбачається проводити з впровадження педагогічних умов її формування у процесі фізичного виховання.

Література

1. Бабанский Ю. К. Комплексный подход к воспитанию учащихся : в вопросах и ответах/ Ю. К. Бабанский, Т. А. Победоносцев. – К., 1995. – 48 с.
2. Бальсевич В. К. Физическая активность человека / В. К. Бальсевич, В. А. Запорожанов. – К. : Здоров'я, 1987. – 224 с.65.
3. Ведмеденко Б. И. Виховання в учнів інтересу до фізичної культури / Б. И. Ведмеденко // Фізичне виховання в школі. – 2003. - № 4. – С. 46-49.
4. Жолдак В. И. Социология менеджмента физической культуры и спорта / В. И. Жолдак, С.Г. Сейранов. — М. : Советский спорт, 2003. — 384 с.
5. Зварищук О. П. Виховання відповідальності старшокласників за свій фізичний стан : дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп. : 24:00:02 / О. П. Зварищук / ЛДУФК. – Л., 2002. – 240 с.
6. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин – СПб : Изд-во Питер, 2000. – 288 с.
7. Ильинич В. И. Физическая культура студентов : учебник / В. И. Ильинич. – М : ФиС. - 2003. – 381 с.

8. Круцевич Т. Ю. Теория и методика физического воспитания : учебн. для студ. – в 2 т. / Т. Ю. Круцевич. – К. : Олимпийская литература. – Т. 2.–2003. – 391с.
9. Манжелей И. В. Конструктивное взаимодействие в физкультурном образовании / И. В. Манжелей // Теория и практика физической культуры. – 2004. – № 12. – С. 24-26.
10. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2001. – 608 с.
11. Романин А. Н. К оценке морально-психологической подготовленности спортсменов и команд / А. Н. Романин // Психология и современный спорт. – М., 1982. – С. 95-103.
12. Ротерс Т. Т. Теоретичні основи розвитку ритму у школярів у процесі взаємодії фізичного і естетичного виховання / Т. Т. Ротерс // Актуальні питання фізичного виховання учнівської молоді : теорія та практика : монографія / заг. ред Т. Т. Ротерс. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 317 с.
14. Саноян Г. Г. Физическая культура для трудящихся : учебн. пособ. / Г. Г. Саноян. — М. : Физическая культура, 2007. — 275 с.
15. Шайхутдинов Р. З. Личность и волевая готовность в спорте : Наука спорту. Психология / Р.З. Шайхутдинов. – М. : ФиС, 1987. – 112 с.
16. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : підручн. для студ. : в 2 т. / Б. М. Шиян. — Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2002. – Т. 1. – 271 с.
17. Lumpkin Angela Sport ethics application for fair play, 3-rd ed. – Published by McGraw-Hill, New-York, 2003. – 274 p.

Статья посвящена анализу уровня моральных качеств студентов технических колледжей в учебной деятельности по физическому воспитанию. Формирование всесторонне развитой личности невозможно без высокого уровня моральных качеств у студента.

Ключевые слова: нравственность, физическое воспитание, моральные качества.

The author of the article analyses the level of technical college students' moral qualities in physical education. All-round development of a personality is impossible without high level of moral qualities.

Keywords: morality, physical education, moral qualities.

Крайнюк О. П. – викладач фізичного виховання вищої категорії, ДЗ «Луганський національний університет» (м. Луганськ, Україна)

Дербенець В. В. – викладач фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор психологічних наук, доцент О. В. Соловійов